

บทความวิจัย

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูก
กล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย*

Legal Issues Concerning the Administration of Justice for
Monks Accused of Violating the Vinaya Discipline

สมศักดิ์ สุกเพ็ง¹

Somsak Sukpeng²

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

เลขที่ 52/347 หมู่บ้านเมืองเอก ถนนพหลโยธิน

ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000.

Faculty of Law, Rangsit University

No. 52/347, Muang Ake Village, Phahonyothin Road, Lak Hok Subdistrict,

Mueang Pathum Thani District, Pathum Thani Province, 12000.

* Corresponding author E-mail: sukpeng-somsak@hotmail.com

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการ
ยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย” มหาวิทยาลัยรังสิต, ปี พ.ศ. 2568

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ สุกเพ็ง, นักศึกษาหลักสูตรนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะ
นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

² Assistant Professor Somsak Sukpeng, Doctor of Laws (LL.D.) Student, Faculty
of Law, Rangsit University

วิชา มหาคุณ³

Wicha Mahakun⁴

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

เลขที่ 52/347 หมู่บ้านเมืองเอก ถนนพหลโยธิน ตำบลหลักหก

อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000

Faculty of Law, Rangsit University

No. 52/347, Muang Ake Village, Phahonyothin Road, Lak Hok Subdistrict,

Mueang Pathum Thani District, Pathum Thani Province, 12000.

E-mail: vicha.m@rsu.ac.th

ธานี วรภัทร์⁵

Thanee Vorapatr⁶

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

เลขที่ 52/347 หมู่บ้านเมืองเอก ถนนพหลโยธิน ตำบลหลักหก

อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000

Faculty of Law, Rangsit University

No. 52/347, Muang Ake Village, Phahonyothin Road, Lak Hok Subdistrict,

Mueang Pathum Thani District, Pathum Thani Province, 12000.

E-mail: thanee_vor@hotmail.co.th

วันที่รับบทความ : 9 มีนาคม 2569

วันที่แก้ไขบทความ : 29 เมษายน 2569

วันที่ตอบรับ : 29 มิถุนายน 2569

วันที่เผยแพร่ : 29 มิถุนายน 2569

³ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) วิชา มหาคุณ, อาจารย์ที่ปรึกษา

⁴ Professor (Special) Wicha Mahakhun, Dissertation Advisor

⁵ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธานี วรภัทร์, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

⁶ Assistant Professor Dr.Thanee Vorapatr, Dissertation Co-Advisor

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด วิวัฒนาการ และหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ศึกษากระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทยและองค์กรศาสนาในต่างประเทศ วิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และเสนอแนวทางปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัยยังมีปัญหาหลายประการ กล่าวคือ ด้านการจัดระเบียบองค์คณะ ที่ยังขาดเกณฑ์คัดเลือกตามความรู้ความสามารถ ใช้องค์คณะเดิมซ้ำทุกคดี ด้านการควบคุมกระบวนการพิจารณาคดีที่ยังขาดมาตรการคัดค้านหรือป้องกันอคติ ด้านการตรวจสอบการใช้อำนาจที่ยังไม่มีช่องทางเสนอให้ตีความปัญหาข้อพระวินัยที่สำคัญ ขาดระบบเผยแพร่คำวินิจฉัย ขาดบทบัญญัติรองรับสิทธิการร้องขอให้พิจารณาคดีใหม่แม้จะมีข้อผิดพลาดร้ายแรง และด้านการบังคับโทษที่ยังไม่มีความชัดเจนในนิคหกรรม มาตรการทางอาญาก็ยังไม่ครอบคลุมถึงกรณีเสพเมถุน

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า ควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายลำดับรองที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดหลักเกณฑ์คัดเลือกองค์คณะอย่างเหมาะสม ให้ความสำคัญกับสิทธิของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา เพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุม คัมครอง ส่งเสริม ตรวจสอบ และการบังคับใช้

คำสำคัญ: กระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุ, พระธรรมวินัย, นิคหกรรม

ABSTRACT

This research article aims to examine the concepts, evolution, and fundamental principles of the justice process applicable to Buddhist monks accused of violating the Buddhist monastic code (Vinaya). The study further investigates the justice system of the Thai Sangha and religious organizations in foreign jurisdictions, analyzes relevant legal issues, and proposes legal reforms appropriate to the Thai social context. The research employs a documentary research methodology.

The findings indicate that the justice process for Buddhist monks accused of violating the Vinaya continues to face several significant challenges. These include issues relating to the composition of adjudicative bodies, particularly the absence of merit-based selection criteria and the repeated appointment of the same panel members in multiple cases. Procedural shortcomings are also evident, including the lack of mechanisms for challenging adjudicators or preventing bias. Regarding oversight and accountability, there is no formal channel for requesting authoritative interpretations of significant Vinaya-related issues, no systematic publication of decisions, and no legal provisions recognizing the right to petition for a retrial, even in cases involving serious procedural errors. Furthermore, enforcement measures remain unclear with respect to ecclesiastical disciplinary sanctions (Niggaha-kamma), while criminal sanctions do not adequately cover cases involving sexual intercourse by monks.

The study recommends amendments to the Sangha Act B.E. 2505 (1962) and its subordinate legislation. Such reforms should establish appropriate criteria for the selection of adjudicative bodies, strengthen the

procedural rights of accused monks, and enhance the effectiveness of supervision, protection, promotion, accountability, and enforcement mechanisms within the ecclesiastical justice system.

Keywords: Justice Process for Buddhist Monks, Vinaya, Niggaha-kamma (Ecclesiastical Disciplinary Measures)

1. ความนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน โดยมีพระภิกษุเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมและอบรมสั่งสอนศาสนิกชนตามหลักคำสอนของศาสนา รวมทั้งครองตนเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตแก่ศาสนิกชนที่นับถือศาสนา สถานะและบทบาทพระภิกษุย่อมได้รับการเคารพและยอมรับจากศาสนิกชนที่นับถือศาสนาและบุคคลทั่วไป คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 13/2565 อย่างไรก็ดีเมื่อปรากฏข้อกล่าวหาว่าพระภิกษุล่วงละเมิดพระธรรมวินัย จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ที่สามารถพิจารณาวินิจฉัยและลงโทษกรรม (ลงโทษตามพระธรรมวินัย) ได้อย่างถูกต้อง สะดวก รวดเร็ว เป็นธรรม และสอดคล้องกับหลักนิติธรรม (Rule of Law) ทั้งเพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัย ความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ และคุ้มครองสิทธิของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา

ภายใต้ระบบกฎหมายไทย กระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัยอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ว่าด้วยการลงโทษกรรม ซึ่งกำหนดโครงสร้างและกระบวนการพิจารณาวินิจฉัยไว้เป็นลำดับขั้น อย่างไรก็ดี จากการศึกษาพบว่ากฎหมายดังกล่าวยังคงมีปัญหามากหลายประการ ทั้งในด้านการจัดระเบียบองค์คณะผู้พิจารณา การควบคุมกระบวนการพิจารณาคดี การตรวจสอบการใช้อำนาจของคณะผู้พิจารณา และการบังคับโทษ

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาแนวคิด วิวัฒนาการ และหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายของระบบที่ใช้บังคับอยู่ในประเทศไทย และเปรียบเทียบกับกระบวนการยุติธรรมขององค์กรศาสนาในต่างประเทศ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ให้มีความเป็นธรรม โปร่งใส และสอดคล้องกับบริบทสังคมไทย อันจะนำไปสู่การประดิษฐานพระธรรมวินัยให้มั่นคงและเหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน

2. แนวคิด วิวัฒนาการ และหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย

กระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์เป็นกลไกสำคัญในการธำรงรักษาพระธรรมวินัยและความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะเมื่อมีข้อกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กระบวนการดังกล่าวจึงมิใช่เพียงเครื่องมือในการลงโทษนิหกรรม หากต้องตั้งอยู่บนหลักพระธรรมวินัย หลักความยุติธรรม สิทธิมนุษยชน และการรักษาศรัทธาของพุทธบริษัท โดยแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ในระยะแรกการดำเนินอธิกรณ์ถือเป็นหน้าที่ของพระภิกษุผู้มีศีลภายในคณะสงฆ์ โดยอาศัยกลไกตรวจสอบกันเองตามพระธรรมวินัยเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ในบริบทประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเถรวาท รัฐก็อาจเข้ามามีบทบาทสนับสนุนการชำระพระศาสนาและควบคุมพระภิกษุผู้ประพฤติผิด เพื่อคุ้มครองความสงบเรียบร้อยของสังคมและพระศาสนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2562, หน้า 337-339) สำหรับแนวคิดร่วมสมัย กระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ที่พึงประสงค์ควรมีลักษณะสำคัญได้แก่ (1) มีประสิทธิภาพในการควบคุมและป้องปรามความผิด (2) คุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้ถูกกล่าวหา (3) ดำเนินการอย่างเสมอภาค รวดเร็ว และเป็นธรรม (4) โปร่งใส

ตรวจสอบได้ (5) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพุทธบริษัท (6) ผู้วินิจฉัยต้องมีคุณธรรมและความเป็นกลาง (7) สร้างความเชื่อมั่นต่อสาธารณชน และ (8) ปรับตัวต่อองค์ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อปลูกฝังหลักนิติธรรมในสังคมสงฆ์และสังคมโดยรวม ในเชิงทฤษฎี ระบบดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการควบคุมอาชญากรรม ซึ่งเน้นประสิทธิภาพและความรวดเร็ว และแนวคิดกระบวนการนิติธรรม ซึ่งเน้นการคุ้มครองสิทธิและความเป็นธรรม (กัญญรัตน์ วิภาตะวัต, 2559, หน้า 52-53) การออกแบบระบบจึงต้องสร้างดุลยภาพระหว่างการรักษาพระศาสนาและการคุ้มครองสิทธิ นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนามีหลายแนวทาง ตั้งแต่ความร่วมมือควบคุมกันจนถึงการแยกอำนาจโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม การจัดการความสัมพันธ์ดังกล่าวควรตั้งอยู่บนดุลยภาพโดยรัฐสนับสนุนการคุ้มครองพระศาสนา แต่ไม่แทรกแซงกระบวนการวินิจฉัยของคณะสงฆ์เกินสมควร

2.2 วิวัฒนาการเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย

วิวัฒนาการของกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์มีพัฒนาการต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงยุคปัจจุบัน โดยในสมัยพุทธกาล การระงับอธิกรณ์เป็นกลไกภายในคณะสงฆ์ อาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลัก และให้พระภิกษุผู้มีศีลและมีความรู้ในพระวินัยเป็นผู้วินิจฉัย โดยมุ่งรักษาความสามัคคีของสงฆ์และเน้นการตักเตือนกันภายในคณะสงฆ์ หากมีภิกษุผู้ประพฤติผิดร้ายแรงก็อาจถูกโจทก์ท้วงกลางสงฆ์และลงนิคหกรรมตามพระวินัย ภายหลังพุทธปรินิพพาน เมื่อเกิดความเห็นแตกต่างในการตีความพระธรรมวินัย จึงมีการทำสังคายนาหลายครั้งเพื่อชำระและวางหลักเกณฑ์ให้เป็นเอกภาพ โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งรัฐได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระศาสนา รวมทั้งใช้อำนาจทางโลกสนับสนุนการกำจัดการปฏิบัติและธำรงความบริสุทธิ์ของสังฆมณฑล อันถือเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาระหว่างพระพุทธรูปกับพระราชอำนาจ ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ การปกครองคณะสงฆ์จึงต้องปรับให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม ขนบธรรมเนียม และโครงสร้าง

อำนาจรัฐในแต่ละแห่ง ส่งผลให้กระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์มีลักษณะผสมผสานระหว่างหลักพระธรรมวินัยกับอำนาจรัฐ โดยรัฐมีบทบาทสนับสนุนและคุ้มครอง แต่การวินิจฉัยอธิกรณ์ยังคงตั้งอยู่บนฐานพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ สำหรับประเทศไทย กระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์เริ่มจากการอาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลักในสมัยโบราณ และพัฒนาผ่านยุคสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วยกฎพระสงฆ์ที่ 1-10 (จ.ศ. 1144-1163) จนกระทั่งมีการตรากฎหมายควบคุมคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบฉบับแรกโดยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ซึ่งได้จัดระเบียบลำดับชั้นอำนาจของคณะสงฆ์ให้มีความเป็นระบบมากขึ้น ต่อมาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ได้จัดตั้งคณะวินัยธรให้มีความเป็นอิสระในการพิจารณาวินิจฉัยและกำหนดกระบวนการวิธีพิจารณาเฉพาะทาง และภายหลังพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฉบับปัจจุบันได้ยกเลิกคณะวินัยธรและโอนอำนาจไปยังคณะผู้พิจารณา เป็นผู้ที่มีอำนาจในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย (กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521), ข้อ 23-26) อันเป็นพื้นฐานของข้อถกเถียงทางกฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ในปัจจุบัน

2.3 หลักการเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 25 กำหนดให้การลงนิคหกรรมต้องเป็นไปโดย “เป็นธรรม” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม (Fair Trial) โดยมีหลักการสำคัญ ได้แก่ (1) หลักความเป็นอิสระ (Independence) โดยความเป็นอิสระของผู้วินิจฉัยเป็นเงื่อนไขสำคัญของหลักนิติธรรมและเป็นหลักประกันพื้นฐานของการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม ผู้วินิจฉัยจะต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นอิสระ ทั้งในเชิงปัจเจกบุคคลและเชิงสถาบัน โดยวินัยคดีบนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและกฎหมายปราศจากอิทธิพล การชักจูง แรงกดดัน หรือการแทรกแซงใด ๆ ไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อมจากฝ่ายใด (The Bangalore Principles of Judicial Conduct, 2018, Value 1, Paras. 1.1-1.2) (2) หลักความเป็นกลาง (Impartiality) โดยความเป็นกลางเป็นหลัก

สำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้วินิจฉัย ซึ่งต้องปราศจากอคติหรือความลำเอียงต่อคู่กรณี และต้องปรากฏต่อสาธารณะว่าการพิจารณาคดีเป็นไปอย่างเป็นกลาง นอกจากนี้ ผู้วินิจฉัยควรถอนตัวจากการพิจารณาคดีเมื่อมีเหตุอันควรสงสัยว่าจะไม่สามารถวินิจฉัยคดีได้อย่างเป็นกลาง เช่น มีอคติส่วนตัว มีความสัมพันธ์กับคู่กรณี หรือเป็นพยานบุคคลในคดีที่กำลังพิจารณา (The Bangalore Principles of Judicial Conduct, 2018, Value 2, Paras. 2.1, 2.5) (3) หลักการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย (Public Trial) การพิจารณาคดีต้องเปิดเผยต่อสาธารณะ เว้นแต่มีเหตุจำเป็นด้านศีลธรรม ความสงบเรียบร้อย ความมั่นคงของรัฐ หรือเพื่อคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคลและประโยชน์แห่งความยุติธรรม อย่างไรก็ตาม คำวินิจฉัยต้องเปิดเผยเสมอ และ (4) หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) โดยบุคคลทุกคนถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ตามกฎหมายได้ว่ามีความผิด (International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), Article 14 (1)-(2))

3. กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทยและต่างประเทศ

3.1 กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทยแยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

3.1.1 กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทยในพุทธกาล

กฎเกณฑ์เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ในพุทธกาลตั้งอยู่บนหลักพระธรรมวินัยซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งกฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสบัญญัติของคณะสงฆ์ โดยคดีทางสงฆ์เรียกว่า “อภิรณ” และมีการกำหนดกลไกรับอภิรณไว้อย่างเป็นระบบ โดยในด้านการจัดระเบียบผู้วินิจฉัย พระวินัยกำหนดให้สงฆ์เป็นผู้คัดเลือกภิกษุที่มีความรู้ในพระวินัย มีคุณธรรม และปราศจากอคติ 4 ได้แก่ ความลำเอียงเพราะชอบ ชัง หลง และกลัว ผู้วินิจฉัยต้องเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในพระวินัย มีทักษะ (ฉลาด) ในการวินิจฉัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข, หน้า 550, 647-651) และมีความเป็นกลางในการพิจารณาคดี ส่วนในด้านการคุ้มครองและความรับผิดชอบของผู้วินิจฉัย พระวินัย

รับรองว่าผู้วินิจฉัยโดยชอบย่อมเป็นที่เคารพสรรเสริญของสพรหมจารี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข, หน้า 550-551) ขณะเดียวกัน หากผู้วินิจฉัยล่วงธรรมเพราะอคติ ย่อมมีผลทางความรับผิดชอบสถานะ คือยศเสื่อม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข, หน้า 560) นอกจากนี้ ในส่วนของกระบวนการพิจารณาดี พระวินัยกำหนดหลัก “สัมมุขาวินัย” ให้พิจารณาดีต่อหน้าสงฆ์ ต่อหน้าบุคคล ต่อหน้าวัตถุ และต่อหน้าธรรม เพื่อให้การพิจารณาเป็นไปอย่างเปิดเผย โปร่งใส โดยเปิดโอกาสให้มีการหักท้วงหรือคัดค้านได้ ทั้งนี้ การวินิจฉัยให้ถือเสียงข้างมาก (เยกฺขยสิกา) วินิจฉัยตามคำรับสารภาพของภิกษุผู้ถูกโจท (ปฏินฺญาตกรรมะ) หรือวินิจฉัยตามพยานหลักฐานได้ แม้ภิกษุผู้ถูกโจทไม่รับสารภาพ (ตัสสปาปิยสิกา) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ค, หน้า 338-339) สำหรับการตรวจสอบการใช้อำนาจของผู้วินิจฉัย พระวินัยกำหนดคถาโลก “การรื้อฟื้นอธิกรณ์” ซึ่งเปิดโอกาสให้คดีที่ดำเนินการไม่ถูกต้องสามารถนำกลับมาพิจารณาใหม่ได้ โดยต้องไม่กระทำด้วยอคติและต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่พระวินัยกำหนด (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข, หน้า 519-521) ส่วนการบังคับโทษ พระวินัยกำหนดโทษตามระดับความผิด เช่น ปาราชิกซึ่งมีผลให้พ้นจากสมณเพศ สังฆาทิเสสซึ่งต้องอยู่กรรม และอาบัติเบาที่ต้องแสดงอาบัติหรือประจานตนต่อสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีมาตรการอื่นๆ เช่น นาสนา (ให้ผู้ไม่สมควรถือเพศละเพศ) ประณาม (ตัดไม้คบ) และสังฆกรรมลงนิกหกรรมหลายแบบ เช่น ตัชฌนียกรรม (ตำหนิ) นิยสกรรม (ถอดยศ) ปัพพาชนียกรรม (ขับออก) ปฏิสารณียกรรม (ให้ไปขอขมา) อุกเขปนียกรรม (ตัดสิทธิชั่วคราวเมื่อไม่ยอมรับอาบัติหรือไม่ทำคืนอาบัติ) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ก, หน้า 305)

3.1.2 กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งกำหนดให้คณะสงฆ์อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม (มาตรา 20 วรรคหนึ่ง) โดยการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกหกรรม (การลงโทษตามพระธรรมวินัย) แก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคมหรือพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ตามที่มหาเถรสมาคมกำหนด (มาตรา 25) ทั้งนี้ กฎมหาเถรสมาคม

ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ได้กำหนดให้ผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยเป็นพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ตามที่กฎหมายกำหนด เช่น เจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบล (ข้อ 5-11 และข้อ 24-26) โดยการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมมี 3 ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา (ข้อ 23) การพิจารณาเป็นไปในรูปองค์คณะ ซึ่งคณะผู้พิจารณาชั้นต้นและชั้นอุทธรณ์ประกอบด้วยพระภิกษุ 3 รูป ส่วนคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา ได้แก่ มหาเถรสมาคม การพิจารณาต้องดำเนินไปโดยรวดเร็ว กระทำต่อหน้าโจทก์และจำเลยเป็นหลัก และดำเนินการเป็นการลับ (มาตรา 25 และข้อ 29-30) นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสให้โจทก์จำเลยใช้สิทธิอุทธรณ์และฎีกาภายใน 30 วันนับแต่วันที่ทราบคำวินิจฉัย (ข้อ 41 และข้อ 49) สำหรับการลงโทษนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 24 กำหนดให้นิคหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุต้องเป็นนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยเท่านั้น

3.2 กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ต่างประเทศ

กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ต่างประเทศแยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

3.2.1 กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ในประเทศศรีลังกา

พระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศศรีลังกามีหลายสายนิกาย โดยกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ (รามัญนิกาย) มีลักษณะพัฒนาเป็น “ศาลสงฆ์” (Sanghadhikarana) ซึ่งผสมผสานหลักพระธรรมวินัยกับหลักกฎหมายสมัยใหม่ โครงสร้างของศาลสงฆ์ (รามัญนิกาย) มีหลายชั้น ได้แก่ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา โดยผู้วินิจฉัยคดีคือพระวินัยธรซึ่งได้รับการคัดเลือกจากคุณสมบัติด้านพรocha ความรู้ และประสบการณ์ (Schonthal, 2020, pp. 214--216) ระบบดังกล่าวอยู่ภายใต้การกำกับของพระมหานายกและหัวหน้าคณะวินัยธร โดยมีเลขาธิการคณะวินัยธรทำหน้าที่ด้านธุรการ ทั้งนี้ การพิจารณาคดีดำเนินในรูปองค์คณะที่เลือกเป็นรายคดี และวินิจฉัยโดยเสียงข้างมาก (Schonthal, 2020, pp. 221-223) ส่วนในด้านการควบคุมกระบวนการพิจารณา มีมาตรการป้องกันอคติของผู้วินิจฉัย เช่น การห้ามผู้วินิจฉัยพิจารณาคดีที่เกี่ยวข้องกับบุคคลใกล้ชิด และเปิดโอกาสให้จำเลยคัดค้านองค์คณะผู้พิจารณาได้ (Weerasooria, 2011, p. 589) นอกจากนี้ ยังมีมาตรการป้องกันการกล่าวหาเท็จ และ

เปิดโอกาสให้พระภิกษุผู้ถูกกล่าวหาซึ่งได้รับความเสียหายต่อชื่อเสียงสามารถร้องขอให้มีการวินิจฉัยอย่างเป็นทางการเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ อันเป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองความเชื่อมั่นของสาธารณชนต่อคณะสงฆ์ (Schonthal, 2020, pp. 218-219) สำหรับการตรวจสอบการใช้อำนาจของผู้วินิจฉัย มีกลไกการอุทธรณ์และฎีกาภายในศาลสงฆ์ และในบางกรณี ศาลของรัฐสามารถตรวจสอบคำวินิจฉัยของศาลสงฆ์ (เพิกถอน) ได้ หากพบข้อบกพร่องในกระบวนการพิจารณา เช่น กระบวนการพิจารณาไม่ชอบ (Irregularity) การปฏิบัติมิชอบในกระบวนการพิจารณา (Misconduct) หรือการขัดต่อหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Natural Justice) ดังปรากฏในคดี Sumangala Unnanse v. Dhammarakkita ค.ศ. 1909 (Jayewardene, 1909, pp. 360-371) ในส่วนของการบังคับโทษ หากเป็นความผิดร้ายแรง เช่น อาบัติปาราชิก ย่อมมีผลให้พ้นจากสมณเพศ ส่วนความผิดอื่นจะมีโทษตามระดับของอาบัติ (Weerasooria, 2011, pp. 587-588) ทั้งนี้ หากมีคำวินิจฉัยให้พ้นจากสมณเพศ ต้องมีการลบชื่อออกจากทะเบียนอุปสมบทของนิายและทะเบียนของนายทะเบียนตามกฎหมาย และหากบุคคลใดไม่มีชื่อในทะเบียนดังกล่าวแต่แสดงตนเป็นพระภิกษุ ย่อมมีความผิดทางอาญา (Buddhist Temporalities Ordinance, 1931, ss. 41, 42)

3.2.2 กระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ในประเทศเมียนมา

การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศเมียนมาเป็นไปตาม The Sangha Organization Law 1990 ซึ่งกำหนดให้มืองค์กรคณะสงฆ์เพียงองค์กรเดียวและอยู่ภายใต้การกำกับของคณะกรรมการสังฆมหานายกแห่งรัฐ (State Sanghamahanayaka Committee: SSC) การพิจารณาคดีทางสงฆ์ดำเนินการโดยคณะกรรมการวินิจฉัยแห่งรัฐ (State Vinicchaya Committee: SVC) หรือคณะกรรมการวินิจฉัยพิเศษแห่งรัฐ (Special State Vinicchaya Committee: Ssvc) ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นรายคดีจากพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติ เช่น มีความรู้แตกฉานในพระวินัย มีปรีญญา ประวัติดี พรชาพัน 10 (Ashin & Crosby, 2017, p. 207) การพิจารณาคดีดำเนินในรูปองค์คณะและวินิจฉัยโดยเสียงข้างมาก โดยมีกรอบเวลาที่แน่นอนในการพิจารณา และโดยหลักต้องพิจารณาต่อ

หน้าจําเลย อย่างไรก็ตาม ในบางกรณี เช่น คดีเกี่ยวกับคำสอน อาจมีการพิจารณาได้แม้ผู้ถูกกล่าวหาจะถึงแก่กรรมไปแล้ว ตัวอย่างเช่น คดีพระอุกัฏฐะซึ่งมีคำวินิจฉัยในปี พ.ศ. 2548 (Ashin, 2016, pp. 183-185) ทั้งนี้ กระบวนพิจารณาต้องยึดหลักพระไตรปิฎก พระวินัย และอรรถกถาเป็นหลัก (The Vinaya Dharmakan Disputes Settlement Law, 1980, s. 4) พร้อมทั้งยึดหลักความเป็นกลางของผู้วินิจฉัยตามหลักไม่ลำเอียงด้วยอคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ สำหรับการตรวจสอบการใช้อำนาจของผู้วินิจฉัย คำวินิจฉัยของคณะกรรมการวินิจฉัยพิเศษแห่งรัฐถือเป็นที่สุดและไม่อาจอุทธรณ์ได้ (The Vinaya Dharmakan Disputes Settlement Law, 1980, s. 8) โดยการอุทธรณ์สามารถทำได้เฉพาะกรณีที่คดียังอยู่ในชั้นของคณะกรรมการวินิจฉัยแห่งรัฐเท่านั้น ส่วนการบังคับโทษ ประกอบด้วยมาตรการตามพระวินัย เช่น การตัดเตือน พักสิทธิ หรือสั่งให้สละสมณเพศ นอกจากนี้ยังมีมาตรการห้ามเผยแพร่คำสอนที่ถูกวินิจฉัยว่าขัดต่อพระไตรปิฎก (The Vinaya Dharmakan Disputes Settlement Law, 1980, ss. 7, 9, 10) ตัวอย่างเช่น คดีพระชินตาลังการะ (พ.ศ. 2548) คดีพระเขมินทะ (พ.ศ. 2549) (Ashin, 2016, pp. 204-212)

4. กระบวนการยุติธรรมขององค์กรศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์แบ่งออกเป็นสามนิกายหลัก ได้แก่ นิกายโรมันคาทอลิก (Roman Catholic) นิกายออร์ทอดอกซ์ (Orthodox) และนิกายโปรเตสแตนต์ (Protestant) โดยการศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษากระบวนการยุติธรรมของนิกายโรมันคาทอลิก เนื่องจากมีระบบกฎหมายพระศาสนจักร (Canon Law) และกระบวนการยุติธรรมภายในที่มีความเป็นเอกภาพและเป็นระบบ ภายใต้การกำกับดูแลของสมเด็จพระสันตะปาปาและนครรัฐวาติกัน โดยกระบวนการยุติธรรมขององค์กรศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มีโครงสร้างศาลที่เป็นระบบและมีการแบ่งชั้นศาลอย่างชัดเจน ได้แก่ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา (Law No. CCCLI on the Judicial System of Vatican City State, 2020, arts. 6, 14, 19) นอกจากนี้ กฎหมายพระศาสนจักรยังได้กำหนดคุณสมบัติ

ของผู้พิพากษาไว้อย่างชัดเจน เช่น มีชื่อเสียงไม่ต่างพร้อย สำเร็จการศึกษาทางกฎหมาย พระศาสนจักรระดับปริญญาเอกหรือปริญญาโทเป็นอย่างน้อย และในบางกรณีสามารถ แต่งตั้งฆราวาสเป็นผู้พิพากษาได้ (Code of Canon Law, 1983, cann. 1420-1421) สำหรับการควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา กฎหมายกำหนดมาตรการหลาย ประการ เช่น การจัดองค์คณะพิจารณาคดีโดยระบบหมุนเวียน (can. 1425) การ กำหนดให้ผู้พิพากษาต้องรักษาความลับ (can. 1455) ห้ามรับของกำนัล (can. 1456) นอกจากนี้ ยังมีกรอบเวลาที่แน่นอนโดยคตีสาลชั้นต้นต้องปิดภายในหนึ่งปี ศาลชั้นที่สอง ภายในหกเดือน (can. 1453) ขณะเดียวกัน การปลดผู้พิพากษาจะทำได้เฉพาะเมื่อมีเหตุ อันชอบด้วยกฎหมายและหนักเท่านั้น (cann. 1420, 1422, 1457) อีกทั้ง ในด้าน กระบวนพิจารณา ยังมีมาตรการป้องกันอคติของผู้พิพากษา เช่น การกำหนดเหตุให้ผู้ พิพากษาต้องถอนตัวเมื่อมีผลประโยชน์ทับซ้อน และเปิดโอกาสให้คู่ความคัดค้านผู้ พิพากษาได้ (cann. 1448-1450) สำหรับการตรวจสอบการใช้อำนาจของผู้พิพากษา กฎหมายพระศาสนจักรกำหนดกลไกการอุทธรณ์และการร้องขอให้คำพิพากษาเป็นโมฆะ ในกรณีที่กระบวนพิจารณาไม่ชอบด้วยกฎหมาย (cann. 1620-1623, 1628-1633) ส่วน การบังคับโทษ มีทั้งโทษทางวินัยและโทษทางศาสนา เช่น การห้ามปฏิบัติหน้าที่สมณะ การตัดขาดจากศาสนจักร หรือการให้ออกจากสถานภาพสมณะ (cann. 1364-1377)

5. วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย

กระบวนการยุติธรรมสำหรับพระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่าล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ซึ่งมีผลใช้บังคับได้และทุกคนจำเป็นต้องอนุวัติปฏิบัติตาม (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3699-3739/2541) แม้จะได้กำหนดกระบวนวิธีพิจารณาวินัยจัดการลงนิคหกรรมไว้อย่างเป็น ระบบ แต่ยังปรากฏปัญหาและข้อจำกัดหลายประการ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

5.1 วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการจัดระเบียบองค์คณะผู้พิจารณา

การจัดระเบียบองค์คณะผู้พิจารณายังมีประเด็นปัญหาหลายประการดังต่อไปนี้

5.1.1 ปัญหาการคัดเลือกคณะผู้พิจารณา

จากการวิเคราะห์พบว่า ปัญหาการคัดเลือกคณะผู้พิจารณาสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประการ ได้แก่ (1) การขาดระบบคุณวุฒิ ความรู้ และทักษะในการพิจารณาวินิจฉัย โดยระบบปัจจุบันกำหนดให้ผู้วินิจฉัยในคณะผู้พิจารณามาจากพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครอง เช่น เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ หรือเจ้าคณะจังหวัด โดยตำแหน่งตามที่กฎหมายกำหนดไว้ (กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521), ข้อ 5-11) มิได้กำหนดคุณสมบัติด้านคุณวุฒิ ความรู้ในพระวินัย กฎหมาย หรือทักษะในการพิจารณาคดีเป็นเงื่อนไขสำคัญ ทั้งที่การดำรงตำแหน่งทางการปกครองมิได้หมายความว่าพระภิกษุนั้นจะมีความรู้ความชำนาญในกระบวนการวิธีพิจารณาคดี เช่น การรับฟังพยานหลักฐาน การชี้แจงน้ำหนักพยาน หรือการตีความพระวินัยอย่างเป็นระบบ การแต่งตั้งโดยอาศัยตำแหน่งทางการปกครองจึงอาจส่งผลให้ผู้วินิจฉัยขาดทักษะที่จำเป็นในการพิจารณาคดี และกระทบต่อคุณภาพของคำวินิจฉัย ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับระบบดั้งเดิมในพระวินัยบัญญัติซึ่งกำหนดองค์ของภิกษุผู้ควรระงับอธิกรณ์โดยเน้นคุณสมบัติด้านความรู้ที่แตกฉานในพระวินัย ทักษะการวินิจฉัย ความเป็นกลาง และคุณธรรมอย่างเคร่งครัด หรือเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรศาสนาในต่างประเทศ เช่น ศรีลังกา เมียนมา และศาสนาคริสต์ จะพบว่าระบบเหล่านั้นต่างกำหนดคุณสมบัติของผู้วินิจฉัยไว้อย่างชัดเจน เช่น วุฒิการศึกษา ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ และจริยธรรม ขณะที่ระบบของประเทศไทยยังไม่มีกำหนดระบบคุณสมบัติและมาตรฐานวิชาชีพของผู้วินิจฉัยทางสงฆ์อย่างเป็นระบบ และ (2) การขาดความเป็นอิสระของผู้วินิจฉัย เนื่องจากโครงสร้างปัจจุบันมิได้แยกอำนาจในการวินิจฉัยออกจากอำนาจบริหารการปกครองอย่างชัดเจน ผู้วินิจฉัยมักอยู่ในสายบังคับบัญชาเดียวกับผู้ถูกกล่าวหา หรืออยู่ภายใต้อำนาจของเจ้าคณะระดับที่สูงกว่า (กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521), ข้อ 5-11, ข้อ 24-26) อันก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อความลำเอียง เช่น ความลำเอียงเพราะความเกรงใจในระบบ

ปกครอง ความลำเอียงจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือการแทรกแซงจากผู้บังคับบัญชา ดังปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 11427/2554 ซึ่งมีการจัดองค์คณะไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดและมีบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเหนือกว่าเข้ามามีบทบาทในกระบวนการพิจารณาโดยมิชอบ ส่งผลให้คำวินิจฉัยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้น หลักความเป็นอิสระของผู้วินิจฉัย (Judicial Independence) และหลักการพิจารณาคดีโดยปราศจากอคติ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญทั้งในกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่และในพระวินัยบัญญัติ จึงไม่อาจบรรลุผลได้อย่างสมบูรณ์ภายใต้โครงสร้างที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

5.1.2 ปัญหาการควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของคณะผู้พิจารณา

จากการวิเคราะห์พบว่า ปัญหาการควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของคณะผู้พิจารณาสามารถจำแนกได้เป็น 4 ประการ ได้แก่ (1) **การใช้อ้องคคณะเดิมซ้ำในทุกคดี** เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้ผู้วินิจฉัยมาจากตำแหน่งทางการปกครองโดยตำแหน่งตามที่กฎหมายกำหนดไว้ จึงทำให้มีการใช้อ้องคคณะเดิมซ้ำในทุกคดี โดยไม่มีระบบคัดเลือกรองคคณะเป็นรายคดี หรือการพิจารณาความเหมาะสมของผู้วินิจฉัยต่อบริบทของแต่ละคดี (กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521), ข้อ 5-11, ข้อ 24-26) ทั้งที่ในระบบกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่ การมอบหมายคดีเป็นกลไกสำคัญในการรักษาความเป็นกลางของผู้วินิจฉัย และป้องกันการแทรกแซงจากภายนอก หากองคคณะมีความสัมพันธ์ในสายบังคับบัญชาเดียวกับคู่ความ ย่อมก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อความไม่เป็นกลาง อันขัดต่อหลัก Impartiality (The Bangalore Principles of Judicial Conduct 2018, Value 2) (2) **การขาดกรอบเวลาที่แน่นอนในการพิจารณา** โดยหลักการพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมที่ดีกำหนดให้การอำนวยความสะดวกต้องเป็นไปโดยรวดเร็ว ตามแนวคิดที่ว่า “Justice Delayed is Justice Denied” แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 25 จะบัญญัติให้การลงมติกรรมต้องเป็นไปโดยรวดเร็ว เพื่อมิให้ปล่อยเวลาให้ล่วงนานจนทำให้สงฆ์แตกเป็นนานาสังวาส ไม่สามารถทำอุโบสถและสังฆกรรมร่วมกันได้ แต่กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) กลับมิได้กำหนดระยะเวลาสิ้นสุดของการพิจารณาไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้กระบวนการอาญาล่าช้า กระทบต่อความเชื่อมั่นของ

โจทก์จำเลย และไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายที่มุ่งให้การลงนิคหกรรมเป็นไปโดยรวดเร็ว (3) ระบบปิดลับและการขาดความโปร่งใส เนื่องจากกฎหมายธรรมนูญฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ข้อ 30 กำหนดให้การพิจารณาเป็นการลับและจำกัดผู้เข้าร่วมเฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้กระบวนการขาดความโปร่งใสต่อสังคม และไม่เปิดโอกาสให้เกิดการตรวจสอบโดยสังคม อันอาจกระทบต่อความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรมทางสังคม และไม่สอดคล้องกับหลัก “สังฆสัมมุตตา” ในพระวินัยบัญญัติ ซึ่งเน้นการดำเนินการต่อหน้าสังคมเพื่อให้เกิดการยอมรับร่วมกันของหมู่สงฆ์ และ (4) การขาดมาตรฐานจริยธรรมที่ชัดเจน กฎหมายให้อำนาจคณะผู้พิจารณาอย่างกว้างขวางทั้งในการรับฟ้องไต่สวน เรียกพยานหลักฐาน ตรวจสอบตัวบุคคล และพิจารณาวินิจฉัยลงนิคหกรรม แต่กลับมิได้กำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมหรือหลักความเป็นกลางของผู้วินิจฉัยไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้ขาดกลไกควบคุมการใช้อำนาจ อันอาจนำไปสู่การใช้อำนาจโดยมิชอบ การเลือกปฏิบัติ หรือการใช้ดุลพินิจที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งกระทบต่อสิทธิของโจทก์จำเลย

5.1.3 ปัญหาการคุ้มครองส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของคณะผู้พิจารณา

เมื่อพิจารณาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายธรรมนูญฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) พบว่ายังไม่ปรากฏมาตรการคุ้มครองหรือส่งเสริมผู้วินิจฉัยอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้ขาดหลักประกันด้านความเป็นอิสระและความมั่นคงในการปฏิบัติหน้าที่เมื่อเปรียบเทียบกับระบบดั้งเดิมในพระวินัยบัญญัติ ซึ่งยกย่องผู้วินิจฉัยโดยชอบว่าเป็นผู้ควรแก่ความเคารพสรรเสริญของสภรหมจารี (เพื่อนบรรพชิต) ตลอดจนองค์กรศาสนาในต่างประเทศ เช่น องค์กรศาสนาคริสต์ ซึ่งมีหลักประกันทางกฎหมายที่ชัดเจน โดยกฎหมายพระศาสนจักรกำหนดให้ศาลมีอำนาจลงโทษผู้ที่ไม่เคารพต่อศาล (can. 1470) และรับรองความเป็นอิสระของผู้ปฏิบัติหน้าที่ฝ่ายตุลาการ โดยไม่อาจถูกปลดออกจากตำแหน่งโดยฝ่ายบริหารสังฆมณฑล (can. 1420) อันเป็นหลักประกันสำคัญต่อการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยปราศจากการแทรกแซง จึงควรปรับปรุงกฎหมายคณะสงฆ์ให้มีมาตรการคุ้มครองส่งเสริมผู้วินิจฉัยให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

5.1.4 ปัญหาความรับผิดชอบของผู้พิจารณา

กฎหมายไทยในปัจจุบันยังมิได้กำหนดบทบัญญัติว่าด้วยความรับผิดชอบของผู้วินิจฉัยที่ปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบไว้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดช่องว่างในการตรวจสอบและถอดถอน อันอาจนำไปสู่การใช้อำนาจโดยลำเอียงและกระทบต่อความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรมทางสังคม แม้ในระบบดั้งเดิมตามพระวินัยบัญญัติจะกำหนดหลักความรับผิดชอบทางจริยธรรมไว้อย่างเคร่งครัด โดยถือว่าผู้วินิจฉัยที่ล่วงละเมิดเพราะชอบ ชัง กลัว หรือหลง ย่อมเสื่อมจากยศและเกียรติคุณ ขณะที่องค์กรศาสนาคริสต์ได้กำหนดมาตรการทางกฎหมายไว้อย่างชัดเจน โดยกฎหมายพระศาสนจักรรับรองความมั่นคงในตำแหน่งของผู้พิพากษาและไม่อาจปลดออกได้โดยง่าย เว้นแต่มีเหตุอันร้ายแรง เช่น การปฏิเสธการพิจารณาคดีโดยไม่มีเหตุอันสมควร การใช้อำนาจโดยมิชอบ การละเมิดกฎหมายว่าด้วยการรักษาความลับ หรือการละเลยต่อหน้าที่อย่างร้ายแรง ซึ่งการถอดถอนผู้พิพากษาเป็นอำนาจของสมเด็จพระสันตะปาปา (cann. 1422, 1457) อันสะท้อนถึงการกำหนดความรับผิดชอบของผู้วินิจฉัยควบคู่กับหลักประกันความเป็นอิสระอย่างชัดเจน ขณะที่ประเทศไทยยังขาดกลไกดังกล่าว จึงควรปรับปรุงกฎหมายเพื่อกำหนดระบบความรับผิดชอบและการถอดถอนผู้วินิจฉัยให้มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

5.2 วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมกระบวนการพิจารณาคดี

จากการวิเคราะห์พบว่าปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมกระบวนการพิจารณาคดีสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประการ ได้แก่ (1) **ปัญหาการควบคุมความเป็นกลางของผู้วินิจฉัย** ความเป็นกลางของผู้วินิจฉัยเป็นหลักพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมตามหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Natural Justice) โดยเฉพาะหลัก Nemo iudex in sua causa หรือ Rule Against Bias ซึ่งกำหนดให้ผู้วินิจฉัยต้องปราศจากอคติและไม่มีส่วนได้เสียในคดี หลักการดังกล่าวได้รับการยอมรับในระดับสากลให้ผู้พิจารณาคดีต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นกลาง ปราศจากอิทธิพลภายนอก และต้องปรากฏต่อสาธารณะว่าการพิจารณาคดีเป็นไปอย่างยุติธรรม (The Bangalore Principles of Judicial Conduct, 2018, Value 2) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมาย

เถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) กลับไม่ปรากฏบทบัญญัติหรือกลไกที่ชัดเจนในการควบคุมความเป็นกลางของผู้วินิจฉัย หรือกำหนดเหตุแห่งการถอนตัวของผู้นิจฉัย ส่งผลให้เกิดช่องว่างทางกฎหมายที่อาจนำไปสู่ความลำเอียงและบั่นทอนความน่าเชื่อถือของกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ แม้ระบบดั้งเดิมในพระวินัยบัญญัติจะวางหลักห้ามความลำเอียงเพราะชอบ ชัง หลง หรือกลัว อันเป็นหลักการทางจริยธรรมในการวินิจฉัยอิกรณ์ของสงฆ์ และองค์การศาสนาในต่างประเทศต่างก็มีกลไกห้ามผู้มีส่วนได้เสียเข้าร่วมพิจารณาดีไว้อย่างชัดเจน แต่กฎหมายไทยที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันยังขาดมาตรการดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม จึงควรกำหนดหลักเกณฑ์ให้ผู้วินิจฉัยสามารถหรือจำต้องถอนตัวจากคดีเมื่อมีเหตุอันควรสงสัยว่าจะไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเป็นกลาง เพื่อให้สอดคล้องกับหลัก Natural Justice และมาตรฐานสากลของกระบวนการยุติธรรม และ

(2) ปัญหาการคัดค้านผู้วินิจฉัย ภายใต้กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) คณะผู้พิจารณาอำนาจทั้งในการไต่สวน รวบรวมพยานหลักฐาน และวินิจฉัยลงนิคมกรรม ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อสถานะ สิทธิ และชื่อเสียงของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา จึงจำเป็นที่การใช้อำนาจดังกล่าวต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นกลางและความเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายเถรสมาคมที่เกี่ยวข้องยังไม่ปรากฏบทบัญญัติรับรองสิทธิของโจทก์จำเลยในการคัดค้านผู้วินิจฉัย แม้ในกรณีที่ผู้วินิจฉัยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับโจทก์จำเลย หรือมีส่วนได้เสียเกี่ยวข้องกับคดีโดยตรงหรือโดยอ้อม ช่องว่างดังกล่าวส่งผลให้โจทก์จำเลยขาดกลไกในการคุ้มครองสิทธิของตน และอาจก่อให้เกิดข้อสงสัยในความเป็นกลางของกระบวนการพิจารณา แม้พระวินัยบัญญัติจะวางหลักไม่ลำเอียงเพราะชอบ ชัง หลง หรือกลัว และองค์การศาสนาในต่างประเทศต่างมีกลไกคัดค้านหรือกำหนดให้ผู้มีส่วนได้เสียถอนตัวจากคดี แต่กฎหมายไทยที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันยังขาดกลไกดังกล่าว จึงควรบัญญัติรับรองสิทธิของโจทก์จำเลยในการคัดค้านผู้วินิจฉัยเมื่อมีเหตุอันควรสงสัยในความเป็นกลาง เพื่อเสริมสร้างความเป็นธรรมและความน่าเชื่อถือของกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์

5.3 วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการตรวจสอบการใช้อำนาจของคณะผู้พิจารณา การตรวจสอบการใช้อำนาจยังมีประเด็นปัญหาหลายประการ ดังต่อไปนี้

5.3.1 ระบบการอุทธรณ์และฎีกา

การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมมี 3 ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา ตามข้อ 23 แห่งกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) โดยเปิดโอกาสให้โจทก์จำเลยสามารถใช้สิทธิอุทธรณ์และฎีกาภายในกำหนดระยะเวลา อย่างไรก็ดี แม้ระบบดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นการตรวจสอบคำวินิจฉัยในลำดับชั้น แต่ยังคงมีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ (1) **ยังไม่มีช่องทางในการเสนอให้ตีความปัญหาข้อพระวินัยที่มีความสำคัญ** หรือที่เรียกว่า “วิวาทาธิกรณ” กล่าวคือการเถียงกันเกี่ยวกับพระวินัย เช่น นี่เป็นวินัย นี่ไม่เป็นวินัย ผู้วินิจฉัยรูปหนึ่งรูปใดในคณะผู้พิจารณาไม่มีอำนาจเสนอเพื่อให้มีการวินิจฉัยโดยที่ประชุมใหญ่คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาเพื่อวางหลักบรรทัดฐานในการตีความ และ (2) **ยังขาดระบบการเผยแพร่คำวินิจฉัยที่ถึงที่สุดแล้ว** ส่งผลให้ไม่เกิดแนวคำวินิจฉัยหรือบรรทัดฐานที่ชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางตามพระวินัยบัญญัติรวมถึงองค์การศาสนาในต่างประเทศซึ่งมีการกำหนดโครงสร้างศาลหลายชั้นพร้อมทั้งมีการเผยแพร่คำวินิจฉัยเพื่อใช้เป็นบรรทัดฐาน จะเห็นได้ว่าระบบของประเทศไทยยังขาดกลไกเชิงโครงสร้างเพื่อสร้างความชัดเจนและความเป็นเอกภาพในการตีความ จึงควรเพิ่มเติมบทบัญญัติให้สามารถเสนอปัญหาพระวินัยสำคัญเพื่อวินิจฉัยโดยที่ประชุมใหญ่คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา และกำหนดให้มีการเผยแพร่คำวินิจฉัยที่ถึงที่สุดแล้ว

5.3.2 การร้องขอให้พิจารณาคดีใหม่ (การรื้อฟื้นอธิกรณ์)

การรื้อฟื้นคดีเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขคำวินิจฉัยที่ถึงที่สุดที่อาจไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะในกรณีที่มีข้อผิดพลาดเกี่ยวกับพยานหลักฐาน อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ยังมิได้รับรองสิทธิในการร้องขอให้พิจารณาคดีใหม่ แม้ในกรณีที่คำวินิจฉัยถึงที่สุดให้ต้องอาบัติปาราชิกและให้ได้รับนิคหกรรมให้สึก ซึ่งมีผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อสถานภาพและสิทธิของพระภิกษุก็ไม่อาจรื้อฟื้นได้ แม้ปรากฏภายหลังว่าพยานหรือหลักฐานเดิมเป็นเท็จ หรือมี

พยานหลักฐานใหม่ว่าพระภิกษุผู้ต้องรับนิคหกรรมให้สึกโดยคำวินิจฉัยถึงที่สุดนั้นไม่ได้กระทำความผิด เมื่อเปรียบเทียบกับระบบดั้งเดิมตามพระวินัยบัญญัติซึ่งวางหลักการรื้อฟื้นอธิกรณ์ไว้หลายลักษณะ และองค์กรศาสนาต่างประเทศก็ให้มีการเพิกถอนคำวินิจฉัยหรือให้ศาลภายนอกตรวจสอบคำวินิจฉัยได้ แต่ระบบของประเทศไทยยังขาดกลไกดังกล่าว จึงควรเพิ่มเติมบทบัญญัติของกฎหมายเพื่อรองรับสิทธิในการร้องขอให้พิจารณาคดีใหม่ในกรณีที่มีคำวินิจฉัยถึงที่สุดให้ต้องอาบัติปาราชิก

5.4 วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการบังคับโทษ

การบังคับโทษถือเป็นกลไกสำคัญในการข่มขู่บุคคลผู้ก่ออาชญากรรม กล่าวคือ การรบกวนผู้ด้าน ประพฤติธรรม (ทุมมกฺกุนิ ปุคฺคลานิ นิคฺคหยา) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) พบว่ายังคงมีข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่ (1) **ความไม่ชัดเจนของรูปแบบนิคหกรรม** โดยกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันมิได้กำหนดรายละเอียดประเภทของนิคหกรรมไว้อย่างเป็นระบบ แตกต่างจากกฎหมายเดิม เช่น มาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งบัญญัตินิคหกรรมไว้ 7 สถานอย่างชัดเจน การที่กฎหมายปัจจุบันมิได้กำหนดรูปแบบนิคหกรรมไว้อย่างแน่นอนย่อมก่อให้เกิดความไม่ต่อเนื่องของระบบกฎหมายและส่งผลกระทบต่อหลักความแน่นอนของกฎหมาย (Legal Certainty) ดังนั้นจึงควรปรับปรุงกฎหมายให้กำหนดรูปแบบนิคหกรรมไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้การบังคับใช้มีความแน่นอนและสอดคล้องกับหลักนิติธรรม (2) **มาตรการทางอาญาที่ยังไม่ครอบคลุม** โดยกฎหมายไทยมีลักษณะเชื่อมโยงความผิดทางพระธรรมวินัยกับความผิดทางอาญาในลักษณะ “การบรรจบกันโดยบังเอิญ” เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์หรือฆ่าคน ซึ่งเป็นความผิดที่ทั้งพระวินัยและกฎหมายอาญาบัญญัติไว้สอดคล้องกัน อย่างไรก็ตาม กฎหมายอาญายังมิได้ครอบคลุมความผิดทางพระวินัยที่มีลักษณะร้ายแรง (ครุบาปติ) บางประเภท เช่น กรณีพระภิกษุต้องปาราชิกจากการเสพเมถุนแล้ว แต่ยังคงปฏิญาณตนเป็นพระภิกษุและเข้าร่วมประกอบสังฆกรรม เช่น การเป็นคู่สวดหรือพระอันดับในพิธีอุปสมบท อันย่อมกระทบต่อความบริสุทธิ์แห่งคณะสงฆ์และความศรัทธาของสาธุชน เมื่อพิจารณา

เปรียบเทียบกับระบบดั้งเดิมในพระวินัยบัญญัติและแนวทางต่างประเทศ เช่น ศรีลังกา มีมาตรการควบคุมทั้งพระวินัยและอาญาหรือมีกลไกบังคับโทษชัดเจน ในเชิงนโยบายกฎหมายร่วมสมัยควรมุ่งเอาผิดต่อ “พฤติกรรมแฝง” ที่กระทบต่อความบริสุทธิ์แห่งคณะสงฆ์และการคุ้มครองพุทธบริษัท เช่น การหลอกลวงหรือการทำให้สังฆกรรมไม่บริสุทธิ์มากกว่าการลงโทษการกระทำที่เป็นเพียงการผิดศีลธรรมส่วนบุคคล นอกจากนี้ควรพัฒนามาตรการป้องกันเชิงระบบ เช่น การจัดทำทะเบียนกลางพระภิกษุในลักษณะข้อมูลสาธารณะ (Public Information) เพื่อป้องกันการแอบอ้างสถานะหรืออุปสมบทซ้ำ ทั้งนี้ต้องตั้งอยู่บนหลักความได้สัดส่วนและการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และ (3) การ**บังคับตามคำวินิจฉัยลงนิคหกรรม** ซึ่งการบังคับให้สละสมณเพศภายหลังมีคำวินิจฉัยถึงที่สุดยังคงมีข้อบกพร่องทั้งในเชิงกฎหมายและในทางปฏิบัติ กล่าวคือ กำหนดระยะเวลาการสละสมณเพศยังไม่สอดคล้องกัน โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 27 วรรคสาม กำหนดไว้ 3 วัน แต่กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ข้อ 62 กำหนดไว้ 7 วัน ความแตกต่างดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมายและขัดต่อหลักลำดับศักดิ์ของกฎหมาย นอกจากนี้ กฎหมายยังมิได้กำหนดขั้นตอนหรือวิธีการบังคับให้สละสมณเพศไว้อย่างชัดเจน แม้จะบัญญัติให้ผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดร่วมกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักรสามารถดำเนินการได้ ตามข้อ 61 และข้อ 62 แห่งกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) แต่ก็มีได้ระบุหลักเกณฑ์และวิธีการในกรณีที่ผู้ถูกสั่งไม่ยอมแปลงวาจาลาสิกขา ส่งผลให้การบังคับตามคำวินิจฉัยประสบข้อจำกัดในทางปฏิบัติ ดังนั้น จึงควรปรับปรุงบทบัญญัติของกฎหมายให้กำหนดระยะเวลา ตลอดจนหลักเกณฑ์และวิธีการในการสละสมณเพศให้มีความชัดเจนและสอดคล้องกัน เพื่อให้การบังคับตามคำวินิจฉัยสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นไปตามหลักนิติรัฐ

6. บทส่งท้าย

แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม จะได้กำหนดโครงสร้างและกระบวนการวิธีพิจารณา

วินิจัยการลงนิคหกรรมไว้เป็นลำดับขั้นอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษพบว่า ยังคงมีปัญหาหลายประการ ทั้งในด้านการจัดระเบียบองค์กรผู้พิจารณา การควบคุมความเป็นกลางของผู้วินิจัย การตรวจสอบการใช้อำนาจ และความชัดเจนของมาตรการนิคหกรรม ตลอดจนกลไกการบังคับตามคำวินิจัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นช่องว่างเชิงโครงสร้างและเชิงกระบวนการของกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับกฎเกณฑ์ในพระวินัยบัญญัติและระบบกระบวนการยุติธรรมขององค์กรศาสนาในต่างประเทศ พบว่าระบบดังกล่าวให้ความสำคัญกับหลักความเป็นอิสระของผู้วินิจัย การกำหนดคุณสมบัติขององค์กรอย่างชัดเจน การมีกลไกควบคุมความลำเอียง และการตรวจสอบคำวินิจัยอย่างเป็นระบบ อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการยุติธรรมที่สอดคล้องกับหลักนิติธรรม หลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ และหลักความเป็นธรรมในกระบวนการพิจารณา ซึ่งควรนำมาประยุกต์ใช้กับระบบกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ของประเทศไทย เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระธรรมวินัย

ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ควรปรับโครงสร้างองค์กรวินิจัยคดีทางสงฆ์ โดยแยกอำนาจวินิจัยออกจากสายการปกครอง และจัดตั้งคณะวินัยธรหรือคณะผู้พิจารณาในลักษณะองค์กรวินิจัยเฉพาะภายใต้มหาเถรสมาคม พร้อมปรับระบบจาก “การกำหนดผู้วินิจัยโดยตำแหน่งตามที่กฎหมายกำหนดไว้” เป็น “ระบบการคัดเลือกโดยมหาเถรสมาคม” บนฐานของคุณสมบัติ ความรู้ และความเชี่ยวชาญด้านพระวินัยและกฎหมาย
2. ควรปรับปรุงกระบวนการพิจารณาวินิจัยการลงนิคหกรรม โดยกำหนดระบบคัดเลือกองค์กรผู้พิจารณาเป็นรายคดี รับรองสิทธิของโจทก์จำเลยในการคัดค้านผู้วินิจัย กำหนดเหตุแห่งการถอนตัวของผู้วินิจัยและกรอบระยะเวลาการพิจารณาให้ชัดเจน ตลอดจนเปิดโอกาสให้พระภิกษุเข้ารับฟังการพิจารณาและเผยแพร่คำวินิจัยที่ถึงที่สุดแล้ว

3. ควรกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับนิคหกรรมให้มีความชัดเจน เป็นระบบ และมีความสอดคล้องกัน โดยบัญญัติประเภทของนิคหกรรมไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และปรับปรุงกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ให้สอดคล้องกับบทบัญญัติดังกล่าว ทั้งนี้ ควรกำหนดมาตรการทางอาญาสำหรับกรณีที่บุคคลผู้ต้องอาบัติปาราชิกแล้ว ยังปฏิญาณตนเป็นพระภิกษุและเข้าร่วมสังฆกรรม เพื่อคุ้มครองความบริสุทธิ์แห่งคณะสงฆ์

4. ควรกำหนดกลไกตรวจสอบและทบทวนคำวินิจฉัย โดยเปิดช่องให้เสนอปัญหาข้อพระวินัยที่สำคัญเข้าสู่การวินิจฉัยโดยคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในการตีความพระวินัย รวมทั้งรับรองสิทธิในการร้องขอให้รื้อฟื้นคดีในกรณีที่มีพยานหลักฐานใหม่ หรือปรากฏภายหลังว่าพยานหรือหลักฐานเดิมเป็นเท็จ

5. ควรกำหนดกลไกป้องกันเชิงระบบและมาตรฐานจริยธรรมของผู้วินิจฉัย โดยกำหนดหลักเกณฑ์จริยธรรมของคณะผู้พิจารณาให้ชัดเจนตามแนวพระวินัยปิฎก เช่น การวางตนเป็นกลาง ความปราศจากอคติ การบันทึกคำเบิกความอย่างถูกต้อง และการห้ามรับประโยชน์จากคู่ความ ควบคู่กับการวางระบบความรับผิดชอบของผู้วินิจฉัย เช่น กลไกถอดถอนในกรณีทุจริตหรือใช้อำนาจโดยมิชอบ

6. ควรปรับปรุงกลไกการบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิคหกรรม โดยแก้ไขบทบัญญัติเกี่ยวกับระยะเวลาการสละสมณเพศให้มีความสอดคล้องกันระหว่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กับกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) และกำหนดขั้นตอนการดำเนินการให้มีความชัดเจน โดยยึดหลักหลักพระธรรมวินัยที่ถือว่าการลาสิกขาต้องเป็นการแสดงเจตนาโดยสมัครใจอันไม่อาจใช้กำลังบังคับแทนได้ นอกจากนี้ ควรจัดให้มีระบบทะเบียนกลางพระภิกษุสำหรับบันทึกข้อมูลบุคคลผู้ต้องอาบัติปาราชิก เพื่อป้องกันการกลับมาอุปสมบทหรือการแอบอ้างความเป็นพระภิกษุโดยมิชอบ

เอกสารอ้างอิง

กฎหมายตราสามดวง ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521)

กัญญรัตน์ วิภาตะวัต และคณะ. (2559). *แนวทางการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญา*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท มาตา การพิมพ์ จำกัด.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. (31 ธันวาคม 2505). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 79 ตอนที่ 115ก หน้า 29.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ก). *พระไตรปิฎก เล่มที่ 5 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 5 มหาวรรค ภาค 2*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ข). *พระไตรปิฎก เล่มที่ 8 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 8 ปริวาร*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ค). *พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2562). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา.

Ashin, J. (2016). *The life and posthumous trial of Shin Ukkattha: A pioneering Burmese monk during a tumultuous period in a nation's history*. London: University of London.

Ashin, J., & Crosby, K. (2017). Heresy and monastic malpractice in the Buddhist court cases (Vinicchaya) of modern Burma (Myanmar). *Contemporary Buddhism*, 18(1), 199–261.

Francis. (2020). *Law No. CCCLI on the Judicial System of Vatican City State*. Vatican City: Holy See.

Holy See. (1983). *Code of Canon Law*. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana.

- Jayewardene, H. A. (1909). *The New Law Reports* (Vol. 11). Colombo: Department of Government Printing.
- Schonthal, B. (2020). Judging in the Buddha's Court: A Buddhist judicial system in contemporary Asia. *Asian Journal of Law and Society*, 8(2), 206–225.
- The Vinaya Dharmakan Disputes Settlement Law, 1980.
- United Nations. (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights*. Retrieved April, 30 2026, from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ccpr.pdf>
- United Nations. (2018). *The Bangalore Principles of Judicial Conduct*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Weerasooria, W. (2011). *Buddhist Ecclesiastical Law*. Nugegoda: Sarasavi Publishers.